

ÇEVİRİDE EŞDEĞERLİK: EĞRETİLEMELER

Yard. Doç. Dr. Türkay Bulut

Haliç Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi İngilizce Mütercim Tercümanlık Bölümü

turkaybulut@halic.edu.tr

ÖZET

Bu betimsel çalışmanın amacı, duygusal deneyimler ile bu deneyimlerin anlatımları arasında bir köprü görevi gören eğretilmeyi yazınsal çeviri bağlamında ele alıp, eğretilme aktarımlarını dilsel ve kültürel açıdan incelemektir. Bu amaçla, Nobel ödüllü İngiliz yazar Doris Lessing'in 1974 yılında yazdığı *The Memoirs of a Survivor* isimli eserden ve bu eserin 2010 yılında *Hayatta Kalma Güncesi* olarak Türkçeye kazandırılan çevirisinden bir bölümce seçilip, irdelenmiştir. Hikayenin dönüm noktası (climax) olduğunu varsaydığımız için seçtiğimiz bu bölümcede, kahramanımız Emily'nin, derinden bağlandığı, çok sevdiği arkadaşı June'un şehirden geçen bir çeteyle birlikte ansızın onu terk etmesiyle duyduğu derin üzüntü doruklardadır. İncelememiz sonucunda, Lessing'in, Emily'nin hissettiği bu büyük acıyı anlatmak için seçtiği eğretilmeler ile erek metindeki karşılıkları eşdeğerlikler açısından birlikte ele alındığında erek metin, sonuç olarak, kültürel açıdan eşdeğer bulunsa da, dilsel açıdan aynı duygusal etkinin erek dil okuyucusunda yaratılmadığını söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Yazın çevirisi, Eğretilme, Çeviride eşdeğerlik

EQUIVALENCE IN TRANSLATION: METAPHORS

ABSTRACT

The aim of this descriptive study is to discuss the role of metaphors in expressing human feelings and experiences and the significance in literary translation. We specifically focused on the transfer of metaphors from the source text (ST) into the target text (TT) and their cultural and linguistic analyses. For this purpose, we chose an excerpt from *The Memoirs of a Survivor* by Doris Lessing and its translation into Turkish (*Hayatta Kalma Güncesi*) in 2010. We believe that this part is the climax of the story. Emily's best friend, June, leaves her unexpectedly with one of the gangs passing through the city, and Emily, the protagonist of the novel, experiences her first and greatest agony in her life. When we contrastively analyze Dorris Lessing's choice of metaphors in the source text in description of Emily's feelings and their equivalents in the target text, we arrive at the conclusion that the metaphors used in source text and the target text seem to be equivalent in terms of cultural aspects but not in terms of the transfer of emotive aspects through the linguistic choices.

Key Words: Literary Translation, Metaphors, equivalence in translation

1.Giriş

Bu çalışmanın amacı, insan duygularını anlama ve betimlemede önemli bir araç olan eğretilmeyi, yazınsal çeviri bağlamında ele alarak, eğretilme aktarımlarını dilbilimsel ve kültürel açıdan araştırmaktır. Yazınsal metinlerin bir bütün olarak yarattığı etkinin dilsel kaynaklarını “eğretilme” gibi bir birimin aktarımı üzerinden incelemenin, çeviri araştırmalarında dilbilimsel yaklaşıma örnek sağlayabileceği düşünülmüştür. Bu amaçla, eğretilmenin çok yoğun kullanıldığını düşündüğümüz, Nobel ödüllü yazar Doris Lessing’in (1915-) 2010 yılında Can Yayınları tarafından Püren Özgören çevirisi ile Türkçeye kazandırılan *The Memoirs of a Survivor* (1974) (*Hayatta Kalma Güncesi*) adlı eseri seçilmiştir.

Çeviribilimde, kaynak metin (KM) ve erek metin (EM) arasındaki eşdeğerlik ilişkisine bakış farklılıklar göstermekte ve biçimsel, düz anlamsal, çağrimsal, edimsel vb. eşdeğerliklerden söz edilmektedir (Kenny, 2009). Bazı araştırmacılar, çeviriyi bir eşdeğerlik ilişkisi olarak tanımlarken, bazıları da bu tür bakış açısının çeviribilime zarar verdiğini, gelişmesine engel olduğunu söylerler. Vermeer (2008, s.43) eşdeğerliği, “erek metinle kaynak metin arasında oluşan gerçek ilişki” olarak tanımlarken çeviriyi Skopos Kuramı çerçevesinde değerlendirmektedir. Eco’nun da (Kenny, 2009 içinde) belirttiği gibi, çevirilerde eşdeğerlik uzlaşmadır ve çevirmen de bu uzlaşmayı yaratandır. Toury’e (1995) göre, iki metnin belli bir açıdan eşitliğine bakmaktansa hangi yönlerden, ne dereceye kadar eşitlik gösteriyor olduğuna bakmak daha doğru olabilir. Vardar ise (2002, s. 94) eşdeğerliği “karşılıklı içerme bağıntısı” olarak tanımlar. Bu çalışmamızda bu bakış açısı eşdeğerlik ölçüsü olarak kabul edilmiş ve çalışma KM ve EM arasında sadece eğretilmeler açısından ne derece eşdeğerlik sağlandığı konusu ile sınırlandırılmıştır.

Eğretilmeler, aslında, farkında olmadan, dil edinimi süreci içerisinde öğrendiğimiz bilişsel bilinçaltımızın bir parçasıdır. Eğretilme sayesinde duygularımız, deneyimlerimiz, etik anlayışımız gibi tam olarak anlaşılamayacak olan şeylerin kısmen de olsa anlaşılır hale gelmesini sağlarız (Lakoff ve Johnson, 1980). Özünlü (2001, s.105), “insan akli söz sanatları yapmaya belki de benzetme (simile) ile başlamıştır,” diyerek bu konunun önemini vurgulamıştır. Benzetme işleminde benzetme yönü belirtilmezse eğretilme ortaya çıkar. Benzetmede öge ile gösterdiği imge benzetme adılı kullanılarak karşılaştırılırken (tavşan gibi korkak), eğretilmede imge nesnenin yerine geçer: “Şair, ‘Bir bardak şarapta kayboluyordum’ cümlesinde, şarabı, sıvı oluşu nedeniyle ‘denize’, ‘deniz dibine’, ‘okyanusa’; kırmızı olduğu varsayılırsa da koyu rengi nedeniyle ‘karanlığa’ benzetmiş olabilir” (Kıran ve Kıran, 2002, s. 381).

Eğretilmeye, konuşmalarımızı daha şiirsel yapan bir araç olarak bakmamalıyız. Aslında, toplum içerisinde insanlarla olan günlük iletişimimizde kendimizi ifade edebilmek için eğretilmeye çok sık başvururuz. Pek çok eğretilme, bizi çevreleyen

olayların ve nesnelerin anlatımsal özelliklerini ifade etmek ve dilsel olarak tam karşılığını bulamadığımız zihinsel içerikleri adlandırmak için kullanılır. Günlük hayatımızda sık kullandığımız bu dil sanatı, yazında da vazgeçilmezdir. Bir şairin şaraba “asmanın kızı” diye hitap etmesi, bir sözeylem olan eğretileninin, duygusal bir deneyim ve bu deneyimin anlatımı arasında bir köprü işlevi görüşüne verilecek en güzel örneklerden biridir.

2.Çalışma

Çalışmamızda, 2. Dünya Savaşı sonrası döneminin İngiliz feminist yazarlarından Nobel ödüllü Dorris Lessing’in *The Memoirs of a Survivor* adlı romanından, eğretilmelerin çok kullanıldığı kısa bir bölümce seçilmiş (1974, s.151; çevirisi 2010, p.172) ve buradaki eğretilmeler, oluşturulan temel yapılar, fiziksel deneyimlerden içsel deneyimlere geçişler açısından irdelenmiştir. Ayrıca, kaynak imgelerin Türkçe çevirisiyle karşılaştırırken, eğretileninin temel kültürel ve fiziksel kavramaları göz önünde bulundurulmuştur.

Dönemsel olarak sömürgecilik sonrası romanlarda gözlemlenen gerçekçi yaklaşımdan deneysel ve geleceğe dönük yaklaşıma geçme eğilimi Lessing’in biçiminde de vardır. Gerçek bir yıkım, bir felaket üzerine olan bu çarpıcı roman, Lessing’in ustalıklı, akıcı anlatımı ve kıvrak biçemi ile, tüm toplumun yıkıcı bir sona yaklaştığı, gelecek bir zamanı anlatır. Yaşlı bir kadının ağzından anlatılan hikaye, insanların çaresiz durumlarda en olmayacak koşullara ayak uydurmaları, bu koşullara rağmen yaşanan aşkları ve iktidar kavgalarını, hayata tutunmak için verilen savaşı betimler. Kahramanımız, 12 yaşındaki Emily, kendisi gibi terk edilmiş bir kız olan June ile yakın bir dostluk kurar ama ona verdiği tüm sevgiye rağmen June şehre gelen bir çete ile birlikte şehri aniden terk eder. Bütün roman içerisinde aşağıda verdiğimiz kısa bölümceyi seçmemizin en önemli sebebi, yazarın, Emily’nin, June’nun gidişiyile hayatında yaşadığı bu ilk ve en büyük acıyı anlatırken kullandığı eğretilmelerdir. Lessing’in eğretilmeler oluşturmak için kullandığı temel yapılar, doğa ve yaşam sürecinden çıkmıştır. “Kadın” kavramsal alanını betimleyecek eğretilmeler için “yeryüzü” kavramsal alanını kullanılmıştır. Böyle bir eğretilme, fiziksel-zihinsel ağı temel alır ve böylelikle fiziksel acı için ağlama ve üzüntüden ağlama arasında bir köprü kurmamızı sağlar. Yazar “yeryüzü” kelimesinin altında yatan “güçlü” anlamını, bir kadının ağlamasındaki acı ve güçlülük ile bağdaştırmıştır. Emily’nin acısı, içinde bulunduğu ruh hali son derece iyi bir psikolojik analiz ve dil kullanımı ile okuyucuya hissettirilmiştir. Okuyucu güçlü bir şekilde Emily’nin duyduğu acıyı hissetmektedir. Aşağıda bu bölümcenin İngilizcesi (Lessing, 1974, s. 151) ve Türkçesi (Özgören, 2010, s. 172) sunulmuştur. Altı çizili olan yerler bu çalışmada irdelenen eğretilmelerdir:

Emily, eyes shut, her hands on her thighs, rocked herself back and forth and from side to side, and she was weeping as a woman weeps, which is to say as if (1) the earth were bleeding.... Listening, I certainly would not have been able to do less than pay homage to the (2) rock-bottom quality of the act of crying as a grown woman cries.... But they

are tears that know better than to demand justice, they have learned too much, they do not have that (3) abysmal quality as of blood ebbing away.... So it was, is now and must ever be say those closed, oozing eyes, (4) the rocking body, the grief...I sat there, I went on sitting, watching Emily (5) the eternal woman at (6) her task of weeping....

*****

Emily, gözler kapalı, eller baldırlarında uğunmaya, öne arkaya, sağa sola sallanmaya başladı; gerçek bir kadın gibi ağlıyordu şimdi, bir başka deyişle, (1) yeryüzü kan ağlıyormuşçasına....Dinlerken, yetişkin bir kadının ağlamasıyla aynı olan bu ağlama eylemindeki (2) dibe vurmuşluk karşısında saygıyla eğilmekten başka bir şey yapamazdım... Ama onlar adalet aramayacak kadar akıllanmış, gereğinden çok şey öğrenmiş gözyaşlarıdır; onlarda (3) oluk oluk akan kandaki şu dipsizlik, sonsuzluk özelliği yoktur... O kapalı, yaş döken gözlerin, (4) uğunan bedenin, matem anlamı öteden beri öyleydi, şimdi de öyle, her zaman da öyle olacak...Orada oturdum, yerimden kıpırdamadım ve Emily'nin, (5) ezeli ve ebedi kadının, (6) ağlama görevini yerine getirişini izledim....

Çevirmen Özgören'in Türkçede eğretileme oluşturmak için kullandığı yapılar şöyle sıralanabilir:

- Yeryüzü kan ağlıyormuşçasına [the Earth were bleeding],
- Dibe vurmuşluk [rock-bottom quality]
- Oluk oluk akan kandaki şu dipsizlik, sonsuzluk özelliği [abysmal quality as of blood ebbing away]
- Uğunan beden [the rocking body]
- Ezeli ve ebedi kadın [the eternal woman]
- Ağlama görevi [task of weeping]

Çizelge 1'de (Bkz. Ek 1), KM ve EM arasındaki betimleme eşdeğerliği sergilenmektedir. Her iki metinde de kurulan temel yapılar, 'earth' ve 'yeryüzü' sözcükleri açısından eşdeğer görünmektedir. 'Yeryüzü' imgesi, toprak ve kadın çağrışımı (Türkçede 'toprak ana' kullanımı gibi) yapmaktadır. KM içerisinde kadının acı çekmesi "the earth were bleeding" ile eğretilenmişken, EM'de "kan ağlamak" deyimini ile bu başarılıdır.

İncelenen ikinci eğretileme de kullanılan (rock-bottom quality of the act of crying) 'rock' kelimesi ise, kaya ve sağlamlık anlamı ile yeryüzünün gücünü çağrışım yaparken, çaresizlik ve çıkmazlığı da vurguluyor. Çevirisinde ise Özgören, aynı çaresizliği 'dibe vurmuşluk' olarak sunmuş ve Emily'nin hissettiği acıyı okuyucusunun içselleştirmesini

sağlamaya çalışmışsa da KM okuyucunun hissettiği ‘rock’ sözcüğü ile sağlanan o somutluktan, EM okuyucusu yoksundur.

İrdelenen üçüncü eğretilenimde, KM’de, derin, dipsiz bir delik (abyss=a deep bottomless hole) çağrışımı vardır. Gözyaşları ise hıçkırarak ağlamayı anımsatan ‘blood ebbing away’ ile karşılaştırılmıştır. Burada ‘ebb’ sözcüğü gelgit sırasında denizin kıyından büyük bir güçle çekilmesi anlamındadır. Bu iki nokta EM içerisinde ‘oluk oluk akan kandaki şu dipsizlik, sonsuzluk özelliği’ diye Türk okuyucusuna sunulmuştur. ‘Abysmal’ sözcüğünün yarattığı boyut, ‘dipsizlik, sonsuzluk’ sözcükleri ile başarılmışsa da ‘oluk oluk akan kan’ kullanımı ile KM’de ki ‘ebbing away’ ile yaratılan yön, uzaklaşma ve güç anlamı kaybolmuş, yerini çaresizlik ve umutsuzluk almıştır.

Bir diğer eğretilenimde (rocking body-uğunan beden), yine KM’de ‘rock’ (kaya) sözcüğünün yarattığı kaya kadar sert, dayanıklı, güçlü kadın vücudu imgesi, EM de kullanılan ‘uğunan’ sözcüğünde bulunmasa da Emily’nin yaptığı ritmik hareketleri okuyucunun gözünde canlandırabilmiştir.

D. Lessing, KM’de, ‘woman’ sözcüğünü ‘eternal’ sıfatı ile nitelemiştir bir diğer eğretilenime yardımı ile. Böylelikle, tüm kadınların ebedi olduğunu ve geçmişte olduğu gibi, şimdi ve gelecekte de uğradıkları haksızlıklardan dolayı ağlayacakları anlamını yaratır. EM’de Çevirmen Özgören ‘eternal’ kelimesinin anlamını vurgulamak için eşanlamli iki sıfatı (‘ebedi ve ezeli’) birlikte kullanarak eşdeğer imge yaratmıştır.

İncelenen bu kısa metnin son eğretileniminde (‘task of weeping’) geçen ‘task’ sözcüğünün içerdiği “something hard or unpleasant that has to be done” (yapılması zor ve hoş olmayan bir şey) (<http://www.merriam-webster.com/dictionary/task>) anlamı ile ‘weeping’ (‘tearful’ <http://www.merriam-webster.com/dictionary/weeping>) sözcüğü hareketin angarya olduğunu çağrıştırmaktadır. ‘Gözyaşlarına boğulmak’, tüm kadınların diğer zor, dişil görevlerinin yanı sıra yapması şart olan başka bir angaryadır. EM’de ise eğretilenimin kaçınılmaz, duygusal anlamı kaybolmuş, bunun yerine eylem sıradanlaşmıştır.

KM’nin sözbilimsel yapısında, Emily’nin vücudunun sallanmasının (‘rocking’) ritmik hareketleri, okuyucuya yinelemelerle yansıtılmıştır:

“Some enemy has been faced, has been tackled, but a battle has been lost, all the chips are down, everything is spent, nothing is left, nothing can be expected...”

Aynı şekilde EM’de de Özgören, yinelemelerin ritmini kullanmış ve Türk okuyucusunun o anı içselleştirmesini sağlamayı başarmıştır:

“Bir düşmanla yüzleşilmiş, mücadele edilmiş ama muharebe kaybedilmiştir; bütün fişler tükenmiş, bütün para harcanmış, elde hiçbir şey, hiçbir beklenti kalmamıştır...”

Bu açıdan, KM ve EM'nin eşdeğer olduğunu söyleyebiliriz. Metinler arasındaki eşdeğerliği tartışırken, göz önünde bulundurulması gereken nokta, çevirinin bir yeniden üretim, yeniden yorumlama süreci, çevirmenin de kaynak metni yeniden yazan öteki yazar, öteki "ses" olduğudur (Bulut, 2006, s.311). Kaynak metin ve erek metin arasındaki ilişki, olabildiğince yakın tutulmalıdır. Zira çevirmen "belirli bir oranda özgürdür, belirli oranda ise kaynak metne bağlıdır" (Demir ve Demirel, 2009, s. 53).

3. Sonuç

Bu çalışmada Doris Lessing'in (1915-) Türkçeye Püren Özgören tarafından çevrilip 2010 yılında Can Yayınları'na yayınlanmış olan *The Memoirs of a Survivor* (1976) (*Hayatta Kalma Güncesi*) adlı eserinden Emily isimli ana karakterin başından geçen ilk acı deneyim karşısında duyduğu üzüntünün betimlendiği bölümce seçilip, eğretilmeler açısından incelenmiştir.

Kaynak metinden ve erek metinden alınan bu kısa bölümce içerisinde kullanılan imgelemelere dayanarak metinlerin tamamı için bir genelleme yapmamız olanaksızdır; sadece bu bölümcelerdeki imgelemeler çerçevesinde, kültürel ve fiziksel noktalardan bakıldığında eşdeğer olduğu, dilsel açıdan bakıldığında ise kaynak metinde geçen eğretilmelerin daha güçlü olduğu söylenebilir. Örneğin, "weeping" eylemi EM'de KM'deki kadar evrensel, acı dolu olmadığı ve güçlü olarak betimlenememiştir. Bu nedenle, Türk okuyucu ağlama eyleminin altında yatan zihinsel kederi tam olarak hissedemeyebilir.

Genel olarak EM okuyucusunun zihninde, zavallı ve ümitsiz bir Emily resmi oluşurken, KM'deki Emily, acı çeken ama güçlü birisidir. KM okuyucusu güç, hareket, ıstırap duygusunu evrensel, herkes için olabilecek bir olgu olarak algılamaktadır. EM'de ise bu duygular kişileştirilerek "bahtsız" bir Emily resmi çizilmiştir.

Elbette kaynak dilde bazı sözcüklerin, örneğin bu çalışmadaki 'rock' sözcüğü gibi, birden çok anlamı olabilir. Erek dilde bu anlamı karşılayacak sözcüğü bulmak ise çoğu zaman olanaksızdır. Burada önemli olan KM'nin uyandırdığı anlamsal etkiyi uyandırabilecek anlamlar oluşturmaktır.

Sonuç olarak, yazınsal metin bir bütün olarak etki yaratır ancak bu etkinin kaynağını bu çalışmada yaptığımız gibi anlatım araçları/ dilsel birimler üzerinden inceleyerek çeviri incelemesini zenginleştirebiliriz. Başka çalışmalarla bu tür dilbilimsel incelemelerin erek metnin, yani yazınsal çeviri ürününün, bütünsel etkisine olan katkısı daha fazla irdelenebilir.

Kaynakça

- Bulut, A. (2006). Yazın çevirisinde etnik kültürün sesi: Türkçe'de Hanif Kureishi Çevirileri, Bellek, Mekân, İmge: Prof. Dr. Nilüfer Kuruyazıcı'ya Armağan. İstanbul: Multilingual.
- Demir, S. ve Ş. Demirel. (2009). Richard Bach'ın Martı Jonarhan Livingston Adlı Anlatısının Türkçe Çevirilerinin Eşdeğer Bağlamında Değerlendirilmesi Üzerine Bir Deneme. Dil Dergisi, 144, 35-56.
- Kenny, D. (2009). Equivalence. M. Baker & G. Saldanha (Ed.), Routledge Encyclopedia of Translation Studies (s. 96-100) (2. Baskı). New York: Routledge.
- Toury, G. (1995). Descriptive Studies and Beyond. Amsterdam: BenjaminsPub.
- Özünlü, İ. (2001). Edebiyatta Dil Kullanımları. İstanbul: Multilingual.
- Kıran, Z. & A. E. Kıran (2002). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayın.
- Lakoff, G. ve M. Johnson. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lessing, D. (1974). *The Memoirs of a Survivor*. London: Octagon Press.
- Lessing, D. (2010). (Çev. Püren Özgören). *Hayatta Kalma Güncesi*. İstanbul: Can Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Vermeer, H. J. (2008). (Çev. A. Handan Konar), *Çeviride Skopos Kuramı*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

EK 1

Çizelge 1. İmgelerin Karşılaştırılması

Kaynak		Hedef Metin	
Metin	İmge	İmge	Temel Yapılar
Temel Yapılar			
earth were bleeding	earth=toğa kanuların, elementler; earth= ka dını;	earth bleeding= ka dının acı çekmesi	Temel Yapılar yeryüzü kan ağlıyor [earth were weeping blood] ağlama eylemindeki dibe vurmuşluk [hitting bottom]
rock-bottom quality (of the crying action)	rock= kava, yeryüzüne, onun çoğalan gücüne gönderim yapıyor; acı, umutsuzluk ve somutluk en düşük seviyeye ulaşma	acı, vazgeçme, soyutluk	
abysmal quality (of tears)	dipsiz bir kıyü, gelgihlerin kıyüdan	Dipsiz uzam, sonsuzmelik, yön yok;	ölük ölüle akan kandaki şu dipsizlik, sonsuzluk özelliğı [that bottomlessness endlessness in blood flowing in abundance]
as of blood ebbing away	çekülük sıklık gücü, yön-kıyüdan uzaklaşma	ümitsizlik, güc anlamı yok	üçünatü beden [body moving back and forth due to great pain and sorrow]
rocking body	"rocking" yine yeryüzünü ve onun sahip olduğı gücü çağırırken, Tünkçedeki "ugunma" kelimesi a veya üzünümlü vücutu sağa, sola, öne ve arkaya hareket ettirme, sallama anlamında; buna da güc anlamı kaybolmuştur.		
eternal woman	kadın, ka dınık tüm zamanlarda tüm kadınlara uygun evrensellik	"eternal" kelimesinin yarattığı etkisi güçlendirmek için eş anlamlı iki kelime tekrarlarmış	ezeli ve ebedi kadın [eternal and undying woman] ağlama görevi [back of weeping]
task of weeping	gözyaşı dökmek; kaçınılmaz ve angarya bir vazife olarak görülüyor	"weeping" kelimesinin taşıdığı üzümlü, keder "ağlama" da aksak	